

Gizartea Jean Etxepareren idazlanetan: adabakiak

Society in the literature of Jean Etxepare

Aitor ORTIZ DE PINEDO
IRALE

Jasotze data: 2018.10.14. Onartze data: 2018.11.27

LABURPENA

Jean Etxepareren (1877-1935) gizarte ikuspegia areago zehazteko urratsak dira. Haren aukera estetiko eta etikoek gizartearekin zuten lotura batzuk jasoko dira.

Gako-hitzak: Pintoreskismoa, sineskeriak, erromantizismoa, egiatasuna, herri-gintza.

ABSTRACT

Approach to the social understanding reflected in the writings of Jean Etxepare (1877-1935), in relation to his aesthetics and ethics views.

Keywords: Picturesque, superstition, romanticism, parrhesia, love of the country.

1. Sarrera. 1.1. Gaia. 1.2. Helburuak. 1.3. Metodologia. 2. Pintoreskismoaren bueltan. 2.1. Gizarte-pedagogia positibista. 2.2. Euskal literaturan. 2.3. Eta egia adieraztea... 3. Lehen euskaltasun laiko bat. 4. Ondorioak. 5. Bibliografia.

1. Sarrera

1.1. Gaia

Gure arteko diskurtsoan, kritikak berantetsi egin du idazle laiko ikasi baten agerpena euskal historian (Kintana, 2009), alegia, erlijiotasun tradizionaletik haratagoko ibilbide bat egiteko gai izan den baten bat; eta, agian, interesgarria izan daiteke Jean Etxepareren gizarte-ikuspegia errepasatzea, maiz bakar antzean irudikatu ohi den figura eskura daukagun erreperitorioaren barnean, beharbada bere garaian aitortu ez zitzaion aitorten literario baten kariaz, seguru asko arrazoi ideologikoak medio.

Galdetu daiteke zer gaurkotasun izan dezakeen honek guztiak, eta horren harira lagungarria izan daiteke urte batzuetan zehar atzera egitea erantzunaren bila. Horretara jota eta jakina denez, Francoren diktadurari buru egiteko gizarte-mugimenduek ikuspegi kolektibista bat garatu zuten 1960ko hamarkadan, eta baita ikuspegi horrek zenbait kritika jaso ere geroago (Santamaria, 1984). Geroztik, badirudi penduluak beste aldera egin duela, eta globalizazioak atomismora garamatzala ikuspegi indibidualistaren ildotik, gizarte-lokarriak ahultzen doazela (Delanty, 2000; Apodaka, 2011). Testuinguru horretan, interesgarria izan daiteke behin-behineko hurbilketa xume bat egitea Etxepare idazle modernoaren gizarte-irudiari, pentsamolde landu propio bat izateraino iritsi zen heinean, euskal inguruarekin solasean.

1.2. Helburuak

Artikulu honetan Jean Etxepareren *Beribilez* (1931) azken liburuari buruzko tesian ukitu diren zenbait punturen oihartzuna jasotzen da, semiotikaren eta imagologiaren bidetik egindako ikerketari utsita (Ortiz de Pinedo, 2018). Tesi mementoz argitaragabea, hipotesi nagusia da Jean

Etxeparek helduaroko ikusmoldea zabal isuri duela bizitzako bigarren liburuan; era berean, bidaia forma duen kontakizunaren bitartez, idazleak elite euskaltzaleari (Euskaltzaleen Biltzarrari eta Hegoaldeko euskaltzaleei) azken nahia helarazi zien. *Beribilezen* bertan irakur daiteke nola medikua susmoaren gainean zegoen geratzen zitzaizkion urte gutxiez, areago, jadanik bihotzeko arazo larriak ohiko lantokia aldatzera behartua zuenez gero.

Baliatu ditugu Aurelia Arkotxa, Jon Casenave eta Rosa Miren Pagola irakasleek egindako iradokizunak tesiaren inguruan, Etxepareren gizarte-ikuspegiaren puntu zehatz honi buruzkoan. Lan hau adabakiz harilkatua da, eta hari jarraikiago baten premian egon litezke, agian, baina balio lezake egin den ikerketaren errainu gisa.

1.3. Metodologia

Lan honen abiapuntua da *Beribilez* bidaia-liburuaren azterketa nagusiki, non Philippe Hamon-en proposamen semiotikoak jarraitu diren testua eta ideologia lotzeari dagokionez (Hamon, 1984). Proposamenak testutik bertatik atera nahi ditu zantzuak, bertako ideologiari erreparatzeko. Bestalde, lau ideologia-foku zehazten ditu *a posteriori*, berak aztertzen dituen testuetan: estetika, etika, lana eta hitzak. Artikulu mugatu honetan, estetikaren fokua hautatu dugu, gizartearekin duen loturan.

Bestetik, ideologiaren osagarri, Daniel-Henri Pageaux-ren imagologiak ematen dituen aukeraren bat baliatuko da (Pageaux, 1989). Orrialde hauetan, iragaitzaz, estereotipoen azterketa aipatuko da, ahaztu gabe metodologia horren isuri diziplinartekoa.

2. Pinteroeskismoaren bueltan

Adierazi nahi duguna da, laburki, Etxepare Antzinako Erregimena berraztertzea datorrela, hala *Beribilezen* nola aurreko idazkietan, horrek dakarrenarekin, alegia, gizarte-dinamismoa sustatzea, halako maneran non aurreko estatismo eta kolorismo literarioak (*couleur locale*) ez diren besterik gabe errepikatzen.

Saiatuko gara agerian uzten zenbait hari-mutur gidari Aldudeko medikuaren pentsamolde konplexuaren baitan, euskal literaturaren bi aldirien artean. Aurrendaria izanik, ezin zaio eskatu azken modernitateko ezaugarriak izatea, aldiz, bai zenbait ezaugarri garaikideengandik be-

reizten dutenak, eta modernitatearen norabidean doazenak. Beharbada, literatur lanak continuum batean kokatu beharko lirateke, bat-bateko etena irudikatu beharrean modernitatearen auzi honetan. Izan ere, bestalde, modernitatearen alorrean dena ez da urrea, eta Jean Etxeparek garai hartan eginiko zenbait kritika, iduriz atzerakoiak, gaur ere baliagarriak izan daitezke ikuspegi postmaterialista batetik, horrelako balorazioak egitea zilegi bada: gogoan dugu *Beribilez*eko Donostiako hazkunde turistikoaren ikuspegi kritikoa, XX. mendearen hasieran.

Jean Etxeparek gizarte-pedagogia bat burura eraman zuen, bereziki euskaldunei begira, berez heziketa akademiko larregizkorik gabeak gehienak, ordu hartan. Zertan datza pedagogia hori, eta zer arlotan zehazki? Zerrenda bat entseatuko dugu, behin-behinean, adibide esanguratsu batzuk emanaz: euskarazko alfabetatzea (Casenave, 2000), ekonomia-produkzioa arrazionalizatzea (“Tratuak ordu batez” atala in *Buruxkak*), ohiturak liberalizatzea (“Amodioa” in *Buruxkak*), erlijio molde baten kritika (Loiolako bisita *Beribilezen*), herri-sineskeriez trufatzea (Donostiako petrikiloren pasartea *Beribilezen*), ohituren kritika (pilota-jokalarien exhibizionismo erotikoa “Pilota-partida” in *Buruxkak*; Iruñeko Sanferminetako “alaitasun eroa”ren aipua; Donostiako eukitsuen endekatze moralala, biak *Beribilezen*); aurreiritzi eta estereotipo identitarioei erantzuki egitea (frantsesena euskaldunen iruditerian; euskaldunena, frantzesen iruditerian, biak *Beribilezen*); gaizki esateak nabarmenaraztea (jesuiten kontrakoak, *Beribilezen*), etab. Adibide solteak besterik ez dira. Kontua da: idazlea prest dago zabal dabiltzan herri-sineste bere ustez desbideratuak artezteko, onberatasun ondu ulertu bati men eginez. Erreformatzailea zen, sasoi hartan Errepublikak frantses laiko berrituak medikuei jarri zien gidoiari eutsita, apaizen ondorengo gisa.

Orain arte kritikak esandakotik zerbait jaso dezakegu, zehazki liburuaren alderdi sozialari begiratuta. Orain arteko kritikak kolokan jarri du Jean Etxepareren *Beribilez* idazlan esanguratsua denetz, areago haren aurreko apustu literarioekin konparatuta, lehen aditu batean “ambiziosoa-goak”. Amaia Iturbidek (1991: 130-141) Jean Etxepareren estiloa aztertu du, eta hona zer esan duen Jean Etxepareren modernotasunaren gorabeheran, labur: baserri-mundu tradizional eta “polita” baino ez duela identifikatzen, eta mundu industrial itsusia alde batera uzten duela. Iturbidek lotzen du *Beribilez*eko modernitate “faltsua”, idazlearen ustezko ideologia abertzalearekin; eta abertzaletasunarekin batera datozke pinto-reskismoa eta topikotasuna. Ez da bakarrik aburu horretakoa (Kerejeta, 1987).

Beste hitzez, kritikariak dio Jean Etxeparek lurraldearen irudi idilikoa besterik ez duela eman nahi, areago, herri horren nekazari-munduarena bakarrik. Alabaina, kontuan izan behar da *Beribilez* abuztuan eginiko aisia-bidaia dela.

Kritika berak badio, eta horrela da: Jean Etxeparek badaki naturalismorik gordinena ere baliatzen, inork *Beribilez*en kariaz egotzi dion pintoreskismotik harago beste idazki batzuetan. Adibidez, “Behin Makean” kontakizun soltean, non nekazaritza giroa zeharo esperpentikoki irudikatzen den (Etxepare, 2006). Era berean, adibidez, *Buruxkakeko* pasarte hartan, idazleak misiolari baten martirio-gurari berezitxoak kritikatzeko ere badaki, nahiz eta martiri-nahiko misiolari gaztea etxalde euskaldun peto eta “on” batekoa izan (“Misionestaren ezteiak” artikulua), etab.

Hari beretik, industrializazioari buruz, berriz, irakur daiteke Resurreccion Maria Azkueri egin zion bisitaren parte, 1910ean Bilbon (Altonaga, 2006: 155-166). Besteak beste, Bilbon darwinismo sozialaren erakusgarria ikusten du kaleko haurrak ingurumen gogorrera moldatzeko moduan; agian, Ernst Haeckel-en (1834-1919) ildoko gogoeta, biologo alemanaren ezagutza bazuela dirudienez gero (Lafitte, 1974). Haeckel biologoak (Altonaga, 2006: 67-74) gizarte-eboluzio eredu bat ondu zuen Darwinen ideiak oinarrian, geroagoko estatu nazional-sozialistaren inspirazioa ere izango zena, nahiz eta Altonagak alor fisiologikoari eutsi bereziki. Klasegatazka irudikatzeke, lantegien giroa deskribatzean: “Beti daniko gudu betierekoa, gauzek eta gure izaiteak berak hala dakartelakotz; gizonik zuhurrenek apur bat eta noizetik noizerat ezti baizik ez dezaketen gudu” (Etxepare, 1920). Gudu, Friedrich Nietzscheren betiereko itzulera zehar-aipamena dela ere izan daiteke, alemana ere irakurria baitzuen (Lafitte, 1974): behinik behin, gizarte-aurrerakuntzarik ez du posible ikusten.

Hala ere, Bilboz eta aurrerapen teknikoaz oro har miretsita dago mediku positibista: “Nihun ez hainbertze lantegi, nihun halako esku-lanik; nihun ere ez, lurraren errailetan, daigun mendeari dagokion baitezpada-koagorik. Obren araberako argiak bazituzketela hango gizonek, nindagon atseginarekin. Adimenduz ala jakitatez, Euskal-Herriko hiri lehena behar zen izan Bilbo” (Altonaga, 2006: 160).

Jean Etxepareren figurak harrera eta ebaluazio kontraesanezkoak sortzen ditu: konbentzionala da eta zientista; frantses-zalea eta abertzalea; topiko-zalea eta metafisikaren kontrako positibismoaren lantzailea.

Jean Etxepareren kritikak saiatu dira idazlea “errekuperatzen” modu batera eta bestera. Lafitte ahalegindu zen, lehenik (Lafitte, 1980 [1941]), eta gaur egun ere egin da beste era batera, berriki ere antzeko saio interesgarririk izan baita (Gartzia Trujillo, 2014), katolikoek eretzetik¹; medikuaren izaera agnostikoa ere nabarmendu da (Altonaga, 2006). Izan ere, idazlea interpreta daiteke alderdi hauek edo besteak azpimarratuz, eta hautatu diren irizpideetara haiek ekarriz: bizitzaren legea, eta ezinbesteko ariketa; izan ere, idazle honek badu kapital sinboliko bat euskal literaturaren barruan. Arazoa izan daiteke hainbat alderdi ezkutuan gera daitezkeela, ikuspegi bakarrera lerratuta; berez, egozentrismoari itzuri egiteko da interesgarria kaleidoskopioaren jokoa, gurea barne. Agian, Jean Etxeparek gaur egun ere baluke zer irakatsia, ikasi beharraz gain. Eta zer irakatsi hori Jean Etxepareren kasuan izan daiteke nork bere bilaketa (*quest*) autonomia egiteko guraria, men egin gabe gizartean nagusi diren bloke ideologikoei, batekoei zein bestekoei.

2.1. Gizarte-pedagogia positibista

Positibismoa lotua zen gizadiaren erlijio positibo batekin, Auguste Comte fundatzailearen gogoan (Nussbaum M. C., 2015 [2013]: 1-26). Positibismoak gizartea erreformatu nahi zuen paradigma jakin baten barnean, Jean Etxeparek ere bai; doktoreak medikuntza ikasia zuen Bordelen, eta Euskal Herrira bueltan haren jardun profesionala medikuntza izango zuen. Horrez gain, *Eskualduna* kazetan medikuntzari buruzko hainbat artikulu argitaratu zituen: kezka iraunkorra izan zuen aurrerakuntzen berria helaraztea irakurleari euskaraz.

Beribilez liburuan, etengabea da mediku positibistaren kezka, sineskeriak nabarmen uzteko. Sasimedikuez trufatzen da, eta herri-erlijio sineskeriak ere jasotzen ditu ironia puntu batez. Azken batean, egiaren aldekoa izan zuen bizitzako bilaketa nagusia, hala medikuntzaren arloan nola beste arlo ez hain experimental batzuetan. Alde horretatik, herria sustatzea izan zuen eginkizun, zoko ilunak argituz, esan badaiteke.

Medikuak ez zuen gaurko begiz ikusiko egiak edo dena direlakoak ez direla beti ikuspegi enpiriko batek justifikatuta onartzen, positibismoa-

[1] Sebastián Gartzia Trujilloren lan hori bera, baina aparatu kritiko sendoz hornitua aurki daiteke beste erreferentzia honetan: Gartzia Trujillo, Sebastian (2016), “Jean Etxepare”, in *Hamaika euskal literato eta Jainkoa*, Leioa: Euskal Herriko Unibertsitatea. Beste talaia batetik, eta aldi berean medikuaren ikuspegi zientifikoa zabaltzeko asmoz.

ren goren puntu hartan ohi zenez, eta, aldi berean, erabateko egiak topatzea ez dagokiola medikua bezalako agnostikoari, Jainkoa hila zela (Apalategi, 2003: 30). Areago, Jean Etxepare azken urteetan egiaren ikuspegi estatistikoki lotua izan zitekeen heinean, Hans Reichenbach enpirista logikoaren aburuekin bat (Lafitte, 1974); egia atzemangaitza izanik, helduleku bakarra da gertakizunen agerpen estatistikoei heldzea.

Betiko egien gainbehera hori bera, esaterako, Bernardo Atxagak jaso zuen *Etiopia* (1978) liburuan (F. I.-ren elkarrizketa, 2010); Aurelia Arkotxa poetak ere jasotzen du datua (Dolhare, 2008), dirudienez, Stéphane Mallarmé-ren bidetik kasu honetan (“Un coup de dés n’abolira pas le hasard” (1914))².

2.2. Euskal literaturan

Gorago aipatu da *Beribilez*eko moldeari jarri zaion *pintoreskismo* etiketara. Horren harira, pintoreskismoaren alde eskasak aipatzerakoan, kontuan izan behar da pintoreskismoak herritarrak umetu egiten dituela, gaur egun gizarteak adinekoak umetzen dituen moduan, etab. Pintoreskoak, gainera, dispertsiora garamatza, gizakiaren muin klasikoa ahaztuta (Souriau, 2010 [1990]: 1202).

Konparazio baterako, interesgarria izan daiteke hiru idazle garaikide ondoz ondo jartzea, eta haien lan batzuk ere bai: Resurreccion Maria Azkue (*Euskalerraren Yakintza* folklore-bilduma (1959)), Jean Barbier (*Piarrres* eleberria (1926)) eta Jean Etxepare.

Irakurleak Azkueren eskaintza irakurriko balu bilduma-atarian, jakingo luke nola amari mintzo zaion, apaiza desenkusutzen den horrelako kontu txikiak erabilia, areago semea seminariotik pasatua izanda; beraz, gauza berri handirik ez. Folkloreak, ezin uka, herri baten erroak berresten ditu, talde batek nortasuna mehatxatuta sentitzen duenean, eskuarki gutxiengoa Estatu nagusi baten barnean dagoenean, eta balio handiak ditu berarekin, baina... (Souriau, 2010 [1990]: 793). Bide batez esanda, folklore-adierazpenak ikuskizun-eitea har dezake horrelakoetan. Hala ere, folklore horrek inolako tragikotasunik ez du jasotzen maiz, giza izaera unibertsalaren adierazpide gisa motz geratuta (gorago aipatu dugun umetzea). Adibide baterako, *opera* izeneko emankizun liriko-musikalek,

[2] Galdetu genezake: zergatik horrelako ekimen batek, herriaren aurrerabidea gogoan zuena, ez zuen arrakastarik izan? Atzerakuntza nagusitu zitzaiola aurrerakuntzari, desadostasun ideologikoei tratatua?

hein handi batean, tragediak antzetzeari ekiten diote, edozeinek egiazta dezakeenez. Bestalde, ezaguna da folklorea arte nazionala eratzeko erabili dela, bereziki kanpo-eragin bortitzeko garai baten ostean: orduan, herri-tradizioetara jo izan da. Hala ere, herri-tradizio hori kanpoko estiloren batekin uztartua azaltzen da askotan, jatorrizko originaltasuna gutxi-asko mantenduta horrelakorik baldin balego (Souriau, 2010 [1990]: 1116).

Axularrek berak ere, *Gero* ez zuen letradu handientzat idazten, baina ezta deus ez zekitenentzat ere. Luis Villasantek azpimarratzen du liburuaren izaera naturalista, besteak beste, irakurleei saria (*pagamendua*) begietaratzen diela, aurrerabidean jarri daitezen luzatu gabe, aszetika-lanaren hitzaurrean (Villasante, 1964), eta ez balizko goiburu espiritual berezirik.

Jean Barbierren *Piarres* I eta II (1926-1929) bi liburukiko eleberriari buruz, esango da batez ere ikuspegi etnografikoa ematen duela eta estatikoa euskal gizarteari buruz, Jean Etxeparek 1931ko liburu hartan egiten zuen desmartxatik zeharo bestelakoa. Esan liteke Iparraldeko euskal Elizak gizarteko errealitatetik urruntzeko joera izan zuela, laikotasuna trostan zetorren 1900 inguruko hamarkada haietan. Elizak euskara erabili nahi zuen, jakina denez, euskalduntasuna orduko gizarte-berrikuntza usitez kaltegarrietatik begiratzeko, laikotasun frantsesaren oldarra gorabehera (“hesia ogi-landaren inguruan” zen euskara (Ortiz de Pinedo, 2018: 389)). Jean Etxeparek bazuen ikuspegi proaktibo bat, Lore-Jokoen entusiasmoa gutxitu ostean, eta inguruko tonika orokor etsiaren kontrastean, bereziki Lore-Jokoen hasierako kemen euskaltzale hura iluntasun batean murgildua zegoela (Casenave, 1998; 2000: 507-522).

Jean Barbierren *Piarres* eleberriaren harira, agian aipa liteke erromantizismoaren eragina. *Piarres* protagonista kontrabandista da, alde batera Pierre Lotiren *Ramuntcho* (1897)³ eleberriko protagonista bezalakoa. Agerikoa da Lotiren idazlanek exotismoa behin eta berriro jorratzen dutela, dela Japonian, Turkian... eta Euskal Herrian. Barbierrek ere pinto-reskismoarekin lotutako eszenak begietaratzen dizkigu, aipatu den etnografia kutsu horrekin. *Erromantiko* hitza *pintoresko* hitzaren hurbilekoa zen (Souriau, 2010 [1990]: 1319).

Jean Etxeparek, aldiz, *Beribilezen neurriaren* aldeko apustua egiten du, Mediterraneoko Greziaren gorazarrea egitean Ameriketako itsaso izuga-

[3] Hainbat argitaraldi izandako frantsesezko liburu arrakastatsua. Gazteleraz, Enciclopedia Vasca argitaletxeak argitaratu zuen.

rriaren aurrean (Ortiz de Pinedo, 2018: 98-101): Lauaxetak eta Orixek esango zuten bezala, *sophrosyneren* aldeko apustua (Kortazar, 1985: 88; Ortiz de Pinedo, 2018: 356-362). Gaztaroko balentriak berraztertu nahi ditu Etxepare helduak. Horretara, Herderrengandik datorkigun herri-gogoaren ikuskera erromantikoa ez dugu *Beribilezen* aurkituko⁴; bai, aitzitik, idazlearen isuria Antzinateko oreka klasikoari. Jon Casenave kritikariaren ustez, ez dago argi idazlearen hautu neurritsu hori garaiko konbentzioekin bat egitearen keinu sozial hutsa ez ote zen, benetako bere sinesteak sobera ez adierazi nahiz, Greziarekiko atxikimendua ikasien arteko konbentzionaltasunaren mugen barnean kokatuko baitzen. Izan ere, Antzinatearen jatorrizko oreka konbentzionalari buruz, Friedrich Nietzschek baluke zer esanik, Etxepareren gaztetako irakurgaiak.

Hala ere, 1931ko Jean Etxepare Antzinateari begira ikusten dugu gizaki abstraktuaren bila, klasikotasunak ezarri kanonaren barnean, erromantizismoaren tokian tokiko gizaki-espezifikotasuna bilatzea baztertua, itxura batean (adibidez, Etchepare, 1931: 82).

Erromantikoek *lekuko kolorea* (*couleur locale*) hitza erabili zuten XVII. mendean frantsesez *moeurs* esaten zitzaionari, MÉRIMÉE-ren hitzetan (Souriau, 2010 [1990]: 541). Jean Etxepare ohiturak irauraraztea, ez du erraz ikusten. Nahiko luke; ordea, ez du erraz ikusten.

Libro! ? Gure gain! ? Baina zoin da gizaldea, guziz oraiko egunean, berez bere bizi ditakenik? Legeak berak, mugetako zedarriak hautsirik, ez direa orotan berdintsu ari jartzen?... Uzten baluzkigute bederen, sobera itzulipurdikatu eta kotsatu gabetarik geure lurra, geure ohidura gehienik atchikiak gizaizkotenak, gure mintzai zaharra! (Etchepare, 1921: 701).

Beribilez idatzi aurreko hamarkadan Eskualtzaleen Biltzarreko burulehena zela (Altonaga, 2006: 172-178), biltzarra saiatu zen euskaltasuna iraurarazten: arkitektura (estilo neoeuskalduna), herri-teatroa, Lapurdiko Biltzarraren oroigarria (Kapito-harria), pilota... Literaturaren arloan herri-teatroa nahi zuen molde berrietara isuri zedila, frantsesezko teatroarekin lehiatu ahal izateko, alde batera dezente geroago Basarrik bertsolaritzarekin egin nahi izango zuen bezala. Tarteki gisa, esan daiteke kontu sakonagoa litzatekeela aztertzea ea zein ohiturak merezi duen irauraraztea, eta zeinek ez: Jean Etxeparek izango zuen zer gogoetatua, pentsamoldez kritiko samarra izanik.

[4] Herder gurean kokatzeko: Iturriotz, Ander, 2010, "Azurmendi edo konkretutasuna", *Hegats* 45, 86-162.

Ildo horretatik, modernitatearen auziaz luze dihardu euskal kritikak, adibidez, jakin badakigu modernitatea aldaketa eta zaharberritzea dena. Jean Etxepare jo izan du kritikak inoiz lehen euskal idazle modernotzat, besteak beste, hainbat berrikuntza txertatu zituelako euskal letretan, aditu batean Octavio Pazek zehaztu duen marko orokorrari eutsita (Ortiz de Pinedo, 2011)⁵. Hala ere, nortasun konplexukoa izaki, nolabaiteko *décalagea* ikus dezakegu Eskualtzaleen Biltzarreko burulehen gisa egin zuen lanaren eta haren literatur lanaren artean: biltzarrean gizarte-loturek joko-arau bereziak onartzera behartuko zuten, literaturak eskain lezakeen askatasunaren aldean... (Casenave, 2000). Gizarte-arrakastak, ordea, bere legeak ditu.

Beste alde batetik, Jean Etxeparek *Beribilezen* sinbologia bat sortzeko ahalegina egin du: Partenona irudikatzen deun usoa; bi itsasoen alegia, goi burgesiako harrapakariak, Inazioren Etxeko aberastasunen gehiegikeria... Izan ere, Bernardo Atxagak oraintsu aipatu du nola euskal idazle eta eragile katolikoek ez duten jakin beren sinesteen araberrako euskal mundu sinbolikoa sortzen, nahiz eta euskara beren helburuetarako babesten eta baliatzen jakin duten. Jarri du, konparazio baterako, beste herrialde batzuetan mundu sinboliko hori sortzeko gai izan diren bestelako idazle katoliko batzuen adibidea: Ingalaterran, G. K. Chesterton; Ameriketara, Flannery O'Connor, kalitate literario handienetakoa herrialde hartan Atxagaren ustez; eta Frantzia, Léon Bloy. Azalpena ere eman du: kanpoko idazle hauek lehiatu beharra izan zuten garai hartako ideologia desberdineko idazleekin, adibidez, Henry James-ekin Ameriketara⁶.

Jean Etxeparek badu gizartea hobetzeko kezka. Haren kezka da nekazaritza aurreratzea, sineskeria uxatzea, erlijiotasun mota bat nabarmen uztea, turismoa bultzatzea, euskara loratzea, langileen bizi-baldintzak kontuan izatea (alogerak, janzkera-kalitatea, elikadura, lanaren nekeak, etxebizitzaren nolakoak, osasun-arreta)...; ez da geldirik egon zalea, aurrerakuntzaren alde horretatik.

Gizarte-kritikaren ildo beretik, nabarmen uzten du luxuzko alarde barrokoa Inazioren etxean, bisitari kristau xumea erlijioaren aldera

[5] Ikerlanean modernitateak izan zuen aurrerabide neketsua aztertzen da euskal literaturan XX. mendean, Octavio Paz-en *Los hijos del limo* (1974) lanaren markoan; ikerlana irakurri duten batzuek esan didate bertan tradizioa gehiegi zehatzen dela. Martin Heideggerrek ere, uste zuen tradizioari eustea zela muntako zerbaiteko ezinbesteko baldintza (Hammermeister, 2000).

[6] Bernardo Atxagaren hitzak dira 2018ko urriaren 5ean Arantzazun esandakoak Euskaltzaindiaren 100 urteurrenaren kariatz, euskara batuaren etorkizunaz aritu dela.

biltzeko asmoz paratua, Loiola bisitatzen duenean. Argi geratu behar da, berandu baino lehen, Loiolako santutegia dela idazleak eta lagunek egin zuten auto-bidaiaren jomuga *Beribilezen* deklaraturua, 1928ko abuztu hartan. Gisa hartako erlijiojera eta pedagogiak ez zuen esangura sendorik haren eta gure bisitaria bezalako “batzuen” ustez (antza, kopuruz urriak); luxu barrokoak kolpe huts egin zuen medikuaren gogoan, nahiz eta herritarrak arrandiaz limurtu eta inpresionatzeko helburua izan.

Patuaren ironia, esan liteke urteen joanak idazleari eman diola arrazoa, konparatuta medikuak 1928ko auto-bisitan ezagutu zuen Inazioren etxea eta gaur egungoa, eta ez ortodoxiaren orduko begiraleei. Izan ere, jesuitek berek etxe horretan egin duten zaharberritzeari *pristinización* diotsoe orain, alegia, luxuzko eranskin gehienak baztertzeko arkitektura-erreforma, etxea ahal izan den neurrian Inaziok ezagutuko zuenaren modura lehengoratuta (López de Aberásturi, 1997).

Zilegi bazaigu, tarteki bat herri-kulturaz. Gerta daiteke goi mailako kulturaren aitzakian, herritar xumea adin txikiko egoeran iraunarazi nahi izatea, hori zen ziurrenik estetika barrokoak hartu zuen jardunbidea. Gaur egun ere ezagutzen dugun fenomenoa izan daiteke, ausaz. Masako artea eta kultura-industriak kontsumitzaile mediokreei badaezpada-ko artea eskaintzen die, dibertitzen dituela aldi berean haiek masifikatuta: gezurrezko demokratizazioa, Adornoren arabera (Souriau, 2010 [1990]: 1226). Beste batzuetan, herri-kultura baztertu egiten da berariaz berritasunaren eta originaltasunaren izenean, edo, ziur asko, interes komertzialengatik.

Egia da, bestalde, Jean Etxeparek ebasiorako joera ere baduela *Beribilez* abuztuko bidaiaren kontakizunean, eta beharrezko da agertzea medikuak eguneroko bizi-giroa ahazteko zuen guraria, aurreko kritikariek nahi zuten bezala: “Aitzin-solas”a irakurrita, argi esan du. Aldarte horretan, euskararen atzerakadak sortzen dion laztasunari bidaiariak itzuri egiten dio “automobiletara salto” eginez, horrelako batean: Lekunberri inguruan geldialdia eginda, diglosiaren berri tristea duela, gehiegi luzatu gabe autora egiten du jauzi opor-bideari berrekiteko. Bidean aurrera, exotismoa ageri da Iruneko jaiak aipatzen dituenean ere, arratsean Kanborantz bueltan doanean etxera: hango dantzarien izen bitxiak (Lonor, Castor...) exotikoak egiten zaizkio, eta ametsetarako bidea ematen diote. Irungo San Martzial jai horiek egunerokotasunetik ihes egiteko beta ematen diote begitazino batean bezala, nork bere errealitateak mozo-

rrotzeko, edota geure buruaz dugun ikuspegia eraberritzeko, erotismo-puntu posiblea ahaztu gabe (Souriau, 2010 [1990]: 744).

Ebasioak egunerokotasunetik ihes egiteko parada ematen dio, esan den bezala. Espazioan, bestelakoaren bila abiatzen da artea. Inoiz esan da, arte iheslari horrek errealitatea ezagutzea eragozten duela, errealitatearen interesa eta edertasuna; gainera, errealitatea aldatzeko ahalegina desbideratuko luke.

Erantzunez, esan izan da asaskatzealdi batek ez duela proiektuak buruzetik aldatzen; alderantziz, gizakia indarberritu dezake. Gainera, honelako bidaiek zerumuga zabaltzen dute, balizko kartzela batetik ihes egiteko lagunduta, kartzela urrezkoa izanagatik ere. Sormena bera ere hauspotu dezake ihesak (Souriau, 2010 [1990]: 737-738).

2.3. Eta egia adieraztea...

Baldin eta ohiturak badira pintoreskoak, idazleak baloratu behar ohiturok irauaraztea merezi duen, ala premisen balizko eraberritze batek onura handiagoa ote lekarkeen etorkizunean, horrek mezulari iragarleari ekarri ahal dizkion buruhauste guztiekin, Etxepareren kasuan. Tradizioa zer-nola irauarazi?

Nolanahi ere, molde herrikoiak puskatzea ez da beti erraza; irakurri honako aipua, herriaren ohiko moldeak aldatzea denaz bezainbatean: “Gomazu lanean erakutsi behar deiezula abiatzetik! Beren ohiko urhatsetik ez zauzkitzu aldaratuko tuntik, hura delakoan bakarrik xuxena, eta ona, ustez” (Etxepare, 1991 [1910])⁷. Jean Etxepareren kezka errepikakorra izan zen haren bizitzan zehar ea noraino zen zuhurra edo egokia pentsatzen zituenak plazaratzea. Izan ere, dudan jartzen zuen azken urteetan gaztetako ausardia hori idazle-ibilbidean mesedegarria izan ote zitzaion (Xarriton, 1991).

Zuhurtzia horren adibidea da *Beribilez* (1931) bidaia liburuan hartu zuen jokabidea. Bertan gauzak alusio bidez eta irudi bidez adierazten ditu, halako maneran non liburuak garai hartako giroan aurrera egiteko aukera gal ez zezan.

Horrek planteatzera garamatza norainoko kontzientzia zuen idazleak egiten zuen autozentsuraren izaeraz. Joan Mari Torrealdaik aztertu du zehazki Francoren diktadura garaiko zentsurak nola jartzen zuen idazle

[7] “Egiaren hiru itxurak” atala; bigarren itxuran.

disidentea ataka batean, hau da: boterearen arauak onartu eta erdibide bat bilatzen saiatu argitaratu ahal izateko, ala idazteari uko egin⁸. Gogoratu Etxeparek lehen liburua –Buruxkak (1910)– merkatutik erretiratu behar izan zuela; bigarrenak ere –*Beribilez* (1931)– ez dirudi onarpen nahikorik izan zuenik liburua susta zezaketen Elizaren inguruko euskal media urriengandik (*Euskalduna* astekari orduan indartsuarengandik, bereziki).

Bere aldetik, Michel Foucaultek ere zabal samar aztertu du, egia esateko, ausardiak bertute gisa Grezian izan zuen praktika, bereziki filosofo zinikoen eskutik; greziarrez geroztik, *parresia* deitu izan zaio egia esateak eskatu izan duen ausardiari (Foucault, 2008)⁹. Kasu egin behar bazaie greziarrei, leziatzean badirudi irakasleak *kairos* edo abagune egokia bilatu behar duela, alegia, kontuan izan behar da entzuleak egia asimilatzeo egokieran ez daudela noiznahi, nahi den bezain onuragarria izanik ere haientzat egia hori irakaslearen ustez, eta unean uneko irakasgaia gorabehera. Gehiegizko adierazpen-askatasunak ere baditu bere gorabeherak, baina orain eta orrialde hauetan ez da unea hori ziltatzeko; izan ere, *parresia* izan du historia Mendebaldean greziarrez geroztik, kristauen artean, etab¹⁰. Kezka hori zuen Jean Etxeparek bizitzaren ondarrean, *Beribilez* argitaratu zen 1931ko urte hartan: “Gaur den egunean urriki dut hale-re ozarki bihurtu izanik batzutan, ahoz eta lumaz. Ichiltasuna hanitzez ederragoa da; eta ichiltasuna bera baino, sinesteen araberalat zuhurtzian bizitzea” (Xarriton, 1991)¹¹.

3. Lehen euskaltasun laiko bat

Gogoratu dezagun Jean Etxepare jaiotzez argentinarra zela. Haren guraso euskaldunek Argentinan lan egiten zuten, 1877 hartan jaio zenean. Gero, Euskal Herrira bueltatuko ziren dirututa. Jon Casenavek galdetzen du, biografia gorabeheratsuko idazleak ea euskara nola hauta ze-

[8] Joan Mari Torrealdoi berak gorabeherok aipatu zituen EHUk 2018ko uztailean Miramarreko Jauregian egin zioten omenaldian, Mari Jose Olaziregi irakasleak eta Memoriaren inguruko haren taldeak antolatua Donostian, etab. Haren bibliografia kontsultatu daiteke, besteak beste eta sarean: *Artaziak. Euskal liburuak eta Francoren zentsura* (2000) <<http://www.susa-literatura.eus/liburuak/best08>>.

[9] *Parresiarena*, hain zuzen, Collège de Franceko mintzaldietan landu zuen gaia bere azken urteetan.

[10] Ikusi, adibidez, “Parresia” artikulua kristau-ikuspegitik in Viller, Marcel *et.al*, 1937-1995, *Dictionnaire de spiritualité: ascétique et mystique*, Paris: Gabriel Beauchesne.

[11] 1931-X-27ko gutuna.

zakeen adierazpide gisa (2000: 518). Areago, kontuan izanik Bordeleko unibertsitate-ikasketak frantsesez egin zituela: nola azaldu, hortaz, hark euskara hautatzea idazteko?

Gizarte-psikologiaren arabera, nortasun komunek emozio positiboak sortzen dituzte, bistan da, eta horrek azaltzen du euskaltzaletasunak duen erakargarritasuna: bakardadearen kontra, elkartasuna eta konpromisoa; lotsaren kontra, duintasuna eta elkar ezagutza; pasibotasunaren kontra, eragintza; anomiaaren kontra, esangura; eta asertibitatea interes komunarekiko (Langman, 2006: 73-76). Ezer ez baita beti gozoa, Jean Etxepareren gizarte-arrakasta literarioa mugatua izan zen euskal jendar-tean, jakina denez. Izan ere, gauza bat da produktuaren kalitate literarioa eta, beste bat desberdina, produktu hori gizarteratzeko behar diren bitartekoak, alegia, literatur sistema bat orduan ez zegoena; zegoen apurra irizkide ez zituen beste batzuen esku zegoen...

Euskal Herria estetikoki nola islatzen da, baina, Jean Etxepareren obran? Estetikaz ari garela, Juan Plazaolarekin ados gaude arteak zentzua ezinbestean gizartean aurkitzen duelakoaz (2012: 520-545). Pierre Broussain laguna izan zuen Jean Etxeparek eredu, enpatiaz betea, Hegoaldera bidaiak egiteko zaletasun honetan:

Broussain mediku eskualzale khartsuak maite baitzituen bihotzez eskualdun probintziak, laket zitzaion hango eremuetan barna zonbait egunen artetan iragaitea. Oinez zabilan ardura, aizina osoarekin. Abiatzean ez baitzuen gogoari emana norat hel, ez noizko, nun-nahi bazagon herritarrekin solasean, edo bazterrari so. Eta nolako begi erneak etzituen, beharriak zoin zabal etzatzikizkan eskuarazko hizkuntza edozoini! Bere biziko gozorik hoberenak Eskualerriari berari kendurik hil izana da. Orhoitgarrienak Donostiatik Bilbaorainoko itsas-hegiak, Lekeitio bid'erdi, utzi zaizkola zion (Etxepare, 1931: 5)¹².

Euskal Herria litzateke poetaren aberria, etxean egoteko eta hara bueltatzeko elementu estetikoa, behin alde eginda. Saia gaitzeko Etxepareren herri-sentiberatasunari hurbiltzen, erreparatuta pintoreskismoak eta identitate kolektiboak duten zerikusiar *Beribilez* (1931) medikuaren bigarren liburuan. Martin Heideggerrek gai berari ekin zion bere garaian, *Heimat* kontzeptuari buruz ari zela. Izan ere, Jean Etxeparek Euskal He-

[12] Ortografia, 1988ko edizioaren arabera da, *Beribilez*eko aipuetan; orrialde-zenbakiak, oster, 1931ko edizioaren arabera. Bestalde, aztertzeakoak lirarete baiezta-pen jakin horiek estetika filosofikoarekin izan dezaketen lotura, alegia, zentzuen aipamen mota, gozamenaren lekua; nolana ere, ez dirudi erromantizismoaren bat-batekotasunarekin bat datozenik (Hammermeister, 2000: 317).

rriaren bihotza inguratzen duenean autoz, haren begirada enpatikoa da, ez da bisitari arrotzarena:

But in Heideggers sense, surely, I can only care for a place which is *mine*, a place in which I live and where I shall still be tomorrow to take responsibility for the actions I perform today. However wondrous a place maybe I cannot care for it in Heideggers rich sense which implies both conservation and cultivation if I am merely a visitor passing through.

The real reason that wonder should not be taken as *defining* 'Heimat' is that it shows up not merely where one is at-home but also in the place that is clearly *foreign*. Indeed, it is possible to suggest that it shows up *more readily* in the foreign *precisely because it is the foreign*. Schopenhauer makes something like this point with respect to what he calls 'the picturesque (*mahlerisch*)'. The picturesque is, he says, more easily experienced in the foreign city than in ones own because there, people and things are removed from the stresses and strains of the everyday will (Young, 2011: 291).

Horrelako zerbait sentitzen bide zuen Jean Etxeparek bidaiari ekite-rakoan 1928ko abuzturen bigarren asteazken hartan, alegia, Broussain haren lagun nazionalistak legez (Xarriton, 2007). Esperientzia gazi-goza ere akaso, *Beribilezi* kasu eginez gero. Delako enpatiak, haatik, ez zien eragozten bidaiari euskaltzaleei Hegoaldean pausua eta gozoa topatzea¹³.

Tokikotasun horri lotua ikusten dugu medikua, baina beste era batera ere da euskaltasuna Etxepareren abaroa. Irtetea beharrezkoa da, baina itzultzea ere bai; bertan dagoenak ere itzultzeko eta egoteko ahalegin poetikoa egin behar du, paradoxikoki. *Heimat* da besteek norbera ulertzen duten toki, komunitatearena: uler bedi zentzu estetiko-hermeneutikoan, Hans-Georg Gadameren irudira bigarren adiera honetan, ez tokikotasun bati lotua, jaso den Heideggeren aurreko haren arabera. *Heimat* utzi eta hartu egiten da, etengabeko ariketan, bertan zaudela ere; are gehiago, egia-bilaketa partikular batean arituz gero, medikua bezala, garai hartako korronte nagusitik bazterrera.

Izan ere, Gadameren eredua *Heimat* zehaztekoa erabilgarriagoa dirudi Heideggerena baino, alegia, hemen aztergai ez diren konnotazio arbuaiagarririk gabea:

[13] Jorratu dugu tesian, Etxepareren enpatia filia sentimendura ere lerra zitekeela, Pageauxren imagologia-terminoa erabilia: non da enpatia/sinpatia arteko marra, hor-taz? (Ortiz de Pinedo, 2018: 393-398).

Unlike for Heidegger, however, the function of poetry in this model would not be to prepare for the return home, but to safeguard *Heimat* as that which eludes definition and yet can be destroyed. *Heimat* and poetry do not collapse into each other, but it is poetry in which *Heimat* shines forth and which has to protect it from those tendencies that produce a world civilization that fails to establish communities (Hammermeister, 2000: 325).

Hor dago koska, tokitasunaren eta, Etxeparek zioen bezala, *Olerkiaren arteko dialektika*: “[Donostiako etxe ederren] Egileek beldurra dut etzakiten Olerkia zer den. Erosoan bititzea, ba; ez, ordean, zeru-alde noizean behin gogoaren airatzea” (Etchepare, 1931: 84). Estetikaren aldetik, *Beribilezeko* Etxeparek Olerkiari garrantzi handia ematen dio, bizpahiru aldiz aipatzen baitu, letra larriz eta gorazarrez, harentzat tenplu bat iradokitzerainokoa naturaren erdian Bidarrain, greziarren moldera Zaldubiren oroimenetan, hura gogoan darabilela autoz Zaldubiren bizilekuan zehar igarotzean¹⁴: “Son los templos fortaleças levantadas contra el poder de las huestes infernales: Armerías de el cielo: Puertos de seguridad en las borrascas del siglo...” (Vistarini & Cull, 1999: 254), hau da, *locus amoenus* topiko klasikoa da Olerkiaren tenpluarena; XX. mende hasierako zurrunbiloaren erdian gaude, 1914ko Gerla Handia eta gero, hain zuzen ere, eta II. Mundu-Gerraren bezperan, *Beribilezen* jasotzen den legez.

Estetika autozalearentzat abaroa zen, eta haren estilo-gurariak hortik edaten du. Urrutiago joan gabe, ahalegin estilistiko kontzienteak egiten ditu deskribapenetan: Iruñeko katedrala, Loiolako santutegia, Donostiako ingurumariak... Alegoriak erabiltzen ditu (Ameriketako itsasoa eta Mediterraneo), sinboloak (goi burgesiako harrapakariak), istorio tartekatuak (euskal bazkaria), umorea (Petrikiloren bisita), errealismoa (hariztiko bazkaria)...

Uholde teknologikoak zalantza sortzen digu horrelako apustu batek zentzua ba ote duen... Nola nahi ere, humanitateen zeregina da hiritarra ahalduntzea gainera datorkion informazio-bonbardaketari¹⁵ (Hammermeister, 2000: 312-326).

[14] Berriz ere, Sapir-Whorf hizkuntzalaritza-hipotesira bueltan? Gogoratu, Txillardegik (1972) idatzi zuenaren antza hartzen zaio hizkuntza bakoitzaren eta hiztunen pentsaera lotzeko *Heimaten* ikuspegi horri, Gadamer baitan.

[15] Humanismoaren alderdi batzuk beste lan batean jorratu ditugu: Ortiz de Pinedo, Aitor (2016), *Humanism after the Spanish Civil War*, Leioa: ADDI/EHU. <<http://hdl.handle.net/10810/16782>>. Euskarazko lan horretan (izenburua ingelesez agertu arren webgunean), errepasatzen dira humanismoaren mugarri batzuk XX. mendean: Martin Heidegger, Jean Paul Sartre, Eric Fromm, Emanuel Mounieren pertsonalismoa..., 1936ko gerrako euskal erbesteratuekin lotuak.

Informazioaren eta teknologiaren garai uniformizatzailean zentzu komun baten posibilitatea planteatzen da, hizkuntzaren bitartez: “Because it is necessary to think about whether and if in the age of the technologized uniform world civilization Heimat is still possible” (Hammermeister, 2000: 313).

Gurean ere entzunak ditugu aspalditik antzeko aldarriak gaurko bizi- giroari buruz Berpizkundeko askatasunaren ondotik, protestantismoaren inguruko gerren ondotik...

Eta, berehalaxe, monarkia absolutuak datoz, erabat autoritarioak. Baina zientziaren garapena ere handia da. Eta zientzia honek aplikazio teknologikoak dakartza, ze segituan nahi da aplikatu, erabili. Eta, beraz, esan dezakegu, modernitatea teknikaren aroa dela. Eta teknikarekin ulertu behar da, ez bakarrik makinak egitea, baizik eta gizartearen kontrol tekniko bat abian jartzea, gizartearen antolaketa tekniko bat diseinatu eta aplikatzea: zergak jasotzetik medikuntza sistemaraino (Azurmendi, 1998).

Gaur egun ere, solasaldi horrek indar betean dirau; aipa liteke Martha Nussbaum filosofia-irakaslearen jarrera. Nussbaumek gizaki unibertsala aldarrikatzen du, alde batera *Beribilez*eko Etxeparek bezala Mediterraneo-ko zibilizazioa goraiatzean, greziarra, hain zuzen. Nussbaumen bibliografian Greziako berri ugari aurki liteke, literatura eta filosofia uztartuta. Materialismoari medikuak egiten dion kritika Donostia bisitatzean, aldi berean “arima zero-alde airatzea” hobesten duela, bat dator Nussbaumen azken urte hauetako planteamenduekin (Nussbaum M., 2016). Noski, Nussbaumen planteamendu unibertsalistak baluke nekerik, euskaltzale- tasun batekin adosgarria izatekotan¹⁶.

4. Ondorioak

Orain arte esandakoa errepikatu gabe, koda bat erantsiko genioke orrialde hauei. Ekarriko dugun aipu honetan Eugene Godheartek dioen bidetik uler daiteke *Beribilez*, azken finean, gizaki arduratsu baten uda bateko libertimendua dela oroz gain, eta horregatik kritikak arinkeriazko ukitu bat nabaritu izana berari, alegia, ariketa sekulako gizarte-helburu engaiaturik gabea izatea, besterik gabe. Izaera jostalari horren adierazpi-

[16] Martha Nussbaumen jarrera unibertsalista gogoetagai izan lekioko euskal irakurleari, zeren eta Jose Antonio Marina gaztelaniazko bestseller idazlea, adibidez, hari lotzen zaio gogotik; eta ez da bakarra inondik ere, amerikarraren arrakasta editoria- lari bagagozkio, itxura guztien arabera.

de osagarria izan daiteke plazer txikiei jartzen dien arreta: gastronomia, ardo-dastaketa, artea, paisaia gozagarriak. Horra hor irakurtzeko gonbita:

The role of art depends upon its political or social context and cannot or should not be prescribed. In an authoritarian or totalitarian society, the cultivation of a politically indifferent art can be a sign of freedom; in a bourgeois democratic society, it may reflect disdain for cultural philistinism or it can self-reflexively cast doubt about its own presumptions to superiority. Contemporary literary discourse tends to appropriate works and turn them into texts for purposes that are not literary. What needs to be recovered, it seems to me, is a reading of literature which allows us to listen to its voices, to make its claim on us, that resists our premature impulse to appropriate it to an ideological agenda, a cause for social change (Goodheart, 1997: 142-143).

Jean Etxepareren prosa euskal literaturaren ekarpen baliosa da, gaurko irakurlearen aukeren artean irauteko heinekoa; apur bat Itamar Even-Zoharek dioenaren bidetik, israeldarren esperientzian oinarrituta: jendeak euskaraz egingo du, baldin eta euskaraz hobeto bizi bada¹⁷. Gure ustez, *Beribilez*eko kontakizun honetan idazlea eta lagunak aietasunez bidaiatzen agertzen zaizkigu Euskal Herriaren bihotzean, eta euskara ederrean. Jean Etxepareren egia-bilaketak erakusten du eginkizunaren bidezidor egariak eta askotarikoak, ahaztu gabe arintasun moduko bat¹⁸.

Gure literaturari arnasa emateko gazteagoen artean, pertsuasioaren bidea dugu Eduardo Apodakak azpimarratu nahi izan duen bezala hizkuntza aitzinatze bide beretik¹⁹, Jean Etxepareren obrak erakarmena izaki, oraindik ere, freskotasunagatik; izan ere, zentzumenen zein argudioen bitartez, pertsuasioa adimenari eta borondateari zuzentzen zaie bestearen onespeneren bila, Pascalen arabera (Comte-Sponville, 2001: 756). Etorkizun hurbilari buruz, eginkizun geratzen da Etxepareren pa-

[17] 2018ko EHUko ikastaroan jaso genuenaren arabera: "Identitatearen eraldaketa euskal literatura garaikidean" izeneko uda ikastaroa, Laida taldeak antolatua, ekainaren 26an eta 27an; han mintzatu zen polisistemen teoria sortutakoa. Bertan zabaldu zen Itamar Even Zoharren eta Jon Kortazarren arteko elkarrizketa, non aipatua den euskarak duen aukera hori arrakasta izateko, *El Correo* egunkariak aspalditxo argitaratua.

[18] Hari beretik, interesgarria izan dakioke irakurleari Juan Kruz Igerabidek oraintsu eginiko gogoeta, non dioen oinarrikeria eta sustar gehiegizkotik -fundamentalismo-tik- ihes egiteko, arnasa hartzea bezalakorik ez dagoen (Igerabide, 2015), proposamenaren irakurketa erlijiosoa zein politikoa egin daitekeelarik, beste batzuen artean; Etxeparek bazuen eskarmenturik horretan ere.

[19] EHUko uda ikastaroetan, 2018ko uztailean Bilbon.

sarte gehiago euskara batura ekartzea –hizkera xamurragoa gaurko irakurleentzat– iraupena emateko idazlearen obrari eskolan eta bestela, nahiz eta urratsak abiatuak diren *Buruxkakeko* hiru atal moldatuta (Zubi-mendi & Esnal, 1997).

Azken ohar gisa, apunte bat: orrialde hauetan sakondu gabe geratzen da Aldudeko medikuak hizpide duen nafartasunaren puntua ere, beste batzuen artean, haren ikuspegi konplexuaren baitan. Ez alferrik, *Beribilez* Euskal Herriaren bihotza inguratzen du, egun beteko joan-etorrian, eta baditu aipu esanguratsuak horretaz.

5. Bibliografia

- Altonaga, Kepa, 2006, *Etxepare Aldudeko medikua*, Leioa: Euskaltzaindia/EHU.
<http://www.euskaltzaindia.net/dok/iker_jagon_tegiak/66692.pdf>
- Apalategi, Ur, 2003, “Hiriart-Urrutiren harrera literarioari buruz: autoretzaren arazoa euskal literatura klasikoan”, in Askoren Artean, *Euskal gramatikari eta literaturari buruzko ikerketak XXI. Mendearen atarian*, Bilbao: Euskaltzaindia, Iker 14, 15-31.
- Apodaka, Eduardo, 2011, *Norberaren autonomia krisian*, Iruña: Pamiela.
- Azurmendi, Joxe, 1998, *Teknikaren meditazioa*, Donostia: Kutxa.
- Barbier, Jean, 1926, *Piarres [lehen zathia]*, S. Sordes.
<<http://armiarma.com/liburu-e/?i=Jean%20Barbier,%20Piarres%20I>>
- Casenave, Jon, 1998, “Euskal nortasunaren irudiak XIX. mendeko bigarren partean”, in Askoren Artean, *Euskaltzaindia. XIV. Biltzarra; Antoine d’Abbadie 1897-1997. Ezohiko Kongresua*, Hendaia-Sare. Donostia. Eusko Ikaskuntza/Bilbo: Euskaltzaindia. Eusko Ikaskuntza, 547-552.
- Casenave, Jean, 2000, *De l’article de presse à l’essai littéraire: Buruchkak (1910) de Jean Etxepare*, Madrid: UNED.
- Comte-Sponville, André, 2001, *Dictionnaire philosophique*, Paris: PUF.
- Delanty, Gérard, 2000, *Modernity and postmodernity : knowledge, power and the self*, London: Sage.
- Dolhare, Katixa, 2008, “Septentrioz Septentrio Aurelia Arkotxaren bi libururen irakurketa bat”, *Uztaro* 65, 35-42.
- Etxepare, Jean, 1931, *Beribilez*, Baiona: Laserre.
<<http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/873>>

- Etchepare, Jean, 1988, *Beribilez*, Euskal Editoreen Elkarte.
<<https://klasikoak.armiarma.eus/idazlanak/E/EtxepareJBideBeribil ez.htm>>
- Etchepare, Jean, 1980 [1941], *Buruxkak*, Donostia: Elkar.
- Etchepare, Jean, 1984 [1920], “R. M. Azkue euskaltzainburu”, in Xarriton, Piarres (arg.), *Jean Etchepare mirikuaren (1877-1935) idazlanak* (I. lkia. *Euskal gaiak*), Donostia: Elkar, 190-193.
- Etchepare, Jean, 1991 [1910], *Buruxkak*. Euskal Editoreen Elkarte.
<<https://klasikoak.armiarma.eus/idazlanak/E/EtxepareJBideBuruxkak020.htm>>
- Etchepare, Jean, 2006, “Behin Makean”, in Altonaga, Kepa (arg.), *Etchepare Aldudeko medikua*, Leioa: Euskaltzaindia/EHU, 295-297.
<http://www.euskaltzaindia.eus/dok/iker_jagon_tegiak/66692.pdf>
- Foucault, Michel, 2008, *Le courage de la vérité. II Le gouvernement de soi et des autres : Cours au Collège de France (1983-1984)*, Paris: Seuil.
- Gartzia Trujillo, Sebastián, 2014, *Jean Etxepare, Aldudeko medikua. Euskal modernitatearen brankako irudia*, Bilbo: Desclée de Brouwer.
- Gartzia Trujillo, Sebastián, 2016, “Jean Etxepare”, in Gartzia Trujillo, Sebastián, *Hamaika euskal literato eta Jainkoa*, Leioa: Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Goodheart, Eugene, 1997, “The Demise of the Aesthetic in Literary Study”, *Philosophy and Literature* 21.1, 139-143.
- Hammermeister, Kai, 2000, “Heimat in Heidegger and Gadamer”, *Philosophy and Literature* 24, 312-326.
- Hamon, Philippe, 1984, *Texte et idéologie*, Paris: PUF.
- Igerabide, Juan Kruz, 2015, “Oinarrikeria”, *Hemen* 47, 49-58.
- Iturbide, Amaia, 1991, “Jean Etxepareren idazkera”, *Jakin* 64, 129-142.
- Iturriotz, Ander, 2010, “Azurmendi edo konkretutasuna”, *Hegats* 45, 86-162.
- Kerejeta, Maria Jose, 1987, “J. Etchepare”, in Etchepare, Jean, *Beribilez*, Bilbo: Euskal Idazleen Elkarte.
- Kintana, Jurgi, 2009, *Urre urdinaren lurrina. Euskal idazle galduaren bila (1810-1940)*, Iruña: Pamiela.
- Kortazar, Jon, 1985, “Lauaxetaren olerkigintzaren ardatzak”, *Jakin* 36, 79-98.

- Lafitte, Piarres, 1974, *Mende huntako euskaldun idazleen pentsa-bideak*, Baiona: Imprimerie des Cordeliers.
- Lafitte, Piarres, 1980 [1941], “Jean Etxepare jaun mirikua (1877-1935): aitzin-solas”, in Etxepare, Jean, *Buruxkak*, Donostia: Elkar.
- Langman, Lauren, 2006, “The social Psychology of Nationalism: To die for the Sake of Strangers”, in Delanty, Gerard & Kumar, Krishan (arg.), *The Sage Handbook of Nations and Nationalism*, London: Sage, 66-83.
- López de Aberásturi, Andrés, 1997, *La casa torre de Loyola*, Bilbao: Mensajero.
- Nussbaum, Martha, 2015 [2013], *Political emotions*, Harvard University Press.
- Nussbaum, Marta, 2016, *Not for profit*, Princeton University Press.
- Ortiz de Pinedo, Aitor, 2011, *Euskal literatura Gernika aldizkari liberalean: 1945-53*, Amorebieta: Erroteta. <<http://hdl.handle.net/10810/16796>>
- Ortiz de Pinedo, Aitor, 2016, *Humanism after the Spanish Civil War*, Leioa: ADDI/EHU. <<http://hdl.handle.net/10810/16782>>
- Ortiz de Pinedo, Aitor, 2018, “Jean Etxepare eta Pío Baroja”, *Fontes Linguae Vasconum* 125, 85-112. <<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6536132>>
- Ortiz de Pinedo, Aitor, 2018, *Jean Etxepareren Beribilez (1931): bidaia eta ideologia*. Tesi argitaragabea.
- Pageaux, Daniel-Henri, 1989, “De l’imagerie culturelle à l’imaginaire”, in Brunel, Pierre & Chevrel, Yves, *Précis de littérature comparée*, Paris: PUF.
- Paz, Octavio, 1974, *Los hijos del limo. Del romanticismo a la vanguardia*, Barcelona: Seix Barral.
- Plazaola, Juan, 2012, *Introducción a la Estética*, Bilbao: Universidad de Deusto.
- Santamaria, Karlos, 1984, “Marx eta giza pertsonaren problematika”, *Jakin* 30, 75-93.
- Souriau, Étienne, 2010 [1990], *Vocabulaire d’esthétique*, Paris: PUF.
- Torrealdai, Juan Mari, 2000, *Artaziak. Euskal liburuak eta Francoren zentsura*, Susa. <<http://www.susa-literatura.eus/liburuak/best08>>
- Txillardegui, 1972, *Hizkuntza eta pentsakera*, Bilbao: Mensajero.

- Villasante, Luis, 1964, "Introducción", in Axular, Gero.
<http://www.euskaltzaindia.eus/dok/iker_jagon_tegiak/villasante/testuak/181.pdf>
- Viller, Marcel *et. al*, 1937-1995, *Dictionnaire de spiritualité : ascétique et mystique*, Paris: Gabriel Beauchesne.
- Vistarini, Antonio Bernat & Cull, John, 1999, *Enciclopedia Akal de Emblemas Españoles Ilustrados*, Madrid: Akal.
- Xarriton, Piarres, 1991, "Jean Etxepare jaun mirikuak Piarres Lafitte jaun apezari idatzi zenbait gutun (1924-1935)", in Lakarra, Joseba (arg.), *Memoriae L. Mitxelena magistri sacrum. Pars prior*, Donostia: ASJU-Gipuzkoako Foru Aldundia, 595-604.
<<http://www.ehu.eus/ojs/index.php/ASJU/article/view/9209/8423>>
- Xarriton, Piarres, 2007, *Pierre Broussain. Sa contribution aux études basques*, Bilbo: Euskaltzaindia.
- Young, Julian, 2011, "Heideggers Heimat", *International Journal of Philosophical Studies* 19 (2), 285-293.
- Zubimendi, Joxe Ramon & Esnal, Pello, 1997, *Irakurbideak: [irakurgai klasikoak eta herri-literaturakoak argi eta garbi euskara batuan]*, Oiartzun: Sendoa.